
Андрій
Васильченко

ЕКВІВОКАТИВНІСТЬ БУТТЯ І МОДАЛЬНА МЕТАОНТОЛОГІЯ

Аристотель вважав, що «про суще говорять у різноманітні способи» (Met., Г, 1003b5). Мета цієї доповіді — дослідити, якою мірою сучасна модальна метафізика підтверджує цю думку¹.

Омонімічність буття

Згідно з Аристотелем, буття є *еквівокативним*. Як зазначає Дж. Овенс, еквівокативність — аристотелівська омонімія — це не просто двозначність. Строго кажучи, концепція омонімії стосується позамовних об'єктів, тобто *речей* [Owens, 1978: р. 120]. Еквівокативні речі — це такі, що мають одне ім'я, але різні значення [Catg., I, 1a1–6]. Онтологічну значущість має насамперед так звана омонімія стосовно одного (πρὸς ἓν ὁμόνυμια). У кожному випадку омонімії цього типу є певний вихідний зразок, з природою якого співвідносять еквівокативи. Зокрема, різні речі можуть бути предметами метафізики — науки про суще як суще, або інакше, науки про те, що є, як про таке, що є — завдяки спільній природі цих речей. «Усе, що є здоровим, стосується здоров'я: одне тому, що зберігає здоров'я, інше тому, що спричиняє його, ще інше є ознакою здоров'я або здатне до нього... Подібним чином і про суще говорять у різноманітні способи, але завжди стосовно одного вихідного зразка.

¹ З огляду на стислий формат, я залишаю розгляд немодальних напрямків сучасної метаонтології поза межами цієї публікації. На моє переконання, саме модальна парадигма дає змогу побудувати еквівокативну в аристотелівському розумінні метаонтологію.

Адже одне називають сушим тому, що воно є сутністю (οὐσία), інше тому, що воно є станом сутності, ще інше є шляхом до сутності, або її руйнуванням, або браком, або якістю, або тим, що продукує чи породжує сутність або тим, що співвідноситься з нею; або воно є запереченням чогось із шойно згаданого чи запереченням самої сутності, через що ми говоримо навіть про не-сущє, що воно є не-сушим» (Met., Г, 1003a33–b10).

Згідно з тлумаченням Овенса, якщо ми хочемо зрозуміти речі такими, як вони є, еквівокативність термінів і понять неможливо усунути, а можна лише прояснити, адже аристотелівська процедура пізнання починає з речей, а не зі слів чи думок. Аристотелівський метод у певному розумінні є протилежністю до лінгвістичної філософії, яка прояснює значення мовних виразів через дослідження їх вживання. Аристотелівська пізнавальна процедура наполягає на неусувності еквівокативності і в цьому розумінні спирається на споглядальну настанову: ми можемо наблизитись до природи речей лише завдяки спогляданню їх крізь двозначність мови та думки [Owens, 1978: p. 129]. Аристотелівський метод за самою своєю природою виключає будь-яке унівокативне (однозначне) уявлення про сущє [Owens, 1978: p. 126–135], адже «про сущє говорять у різноманітні способи».

Метаонтологія

Термін «метаонтологія» було введено Пітером ван Інвагеном 1998 року (Inwagen, 1998). Згідно з ван Інвагеном, метаонтологія з'ясує значення центрального онтологічного запитання «що там є?» (*what is there?*), а також те, як ми маємо шукати відповідь на це запитання. Тобто центральними питаннями метаонтології є питання про значення слова «бути» і про метод онтологічного дослідження. Власна метаонтологічна позиція ван Інвагена цілком квайнівська. Згідно з відомою максимою Квайна, «бути» означає бути значенням квантифікованої змінної. «Критерій онтологічного зобов'язання» Квайна стверджує, що онтологічні припущення теорій слід з'ясовувати через дослідження квантифікаційної структури цих теорій, яка може бути отримана шляхом їх переформулювання мовою класичної логіки першого порядку.

В останні роки з'явилася низка праць, які переглядають квайнівську позицію і пропонують альтернативні підходи в метаонтології². Однією з методологічних альтернатив, що виникають при цьому, є *модальна метаонтологія*, яка звертається як до інструмента не до класичної логіки першого порядку, а до модальної логіки з її семантикою можливих світів.

«Парадокс небуття»

Аби побачити, в чому полягає відмінність між різними підходами у модальній метаонтології, розглянемо сучасну інтерпре-

² Див. огляд і порівняльний аналіз основних напрямків сучасної метаонтології у [Berto, Plebani, 2015; Metaontology, 2014].

тацію відомого з часів Платона «парадоксу небуття», спираючись на [Fitting, Mendelsohn, 1998: p. 167–169; Berto, 2012: p. 5–6].

(А) Щоб заперечити існування чогось, необхідно послатися на це щось

(В) Неможливо послатися на те, чого не існує

Отже,

(С) Можна заперечити існування тільки того, що існує

Якщо ми хочемо уникнути небажаного висновку (С), ми маємо заперечити хоча б один із засновків. При цьому вирізняють дві головні позиції. Тих, хто приймає (В), але заперечує (А), називають *дефляціоністами*, адже вони прагнуть мінімізувати кількість існуючих об'єктів. Дефляціоністи вважають, що коло об'єктів, на які ми можемо посилатися або про які ми можемо осмислено говорити, обмежене актуально існуючими об'єктами. Таким чином, з погляду дефляціоністів *усе існує*; Ф.Берто називає таку концепцію існування парменідівською [Berto, 2012: p. 4 ff.]. Тих же, хто приймає (А), але заперечує (В), називають *інфляціоністами*, бо вони допускають значно ширший універсум об'єктів, про які можна осмислено говорити. Цей універсум може містити вигаданих літературних персонажів, міфічні об'єкти, уявні об'єкти тощо. Інфляціоністи стверджують, що є багато об'єктів, які не існують актуально. З погляду інфляціоністів, актуальне існування охоплює лише частину «речей» (об'єктів), з якими ми маємо справу в мові і думці.

Звернімося тепер до модальної логіки та семантики можливих світів. Ця семантика надає змогу тлумачити позбавлені актуального існування об'єкти як такі, що існують у певних можливих світах, натомість конкретні матеріальні об'єкти на кшталт каменів, дерев і людей — як такі, що існують в актуальному світі. При уточненні засобами семантики можливих світів опозиція «дефляціонізм — інфляціонізм» набуває форми звичної в модальній метафізиці дилеми між актуалізмом та посибілізмом. Актуалісти стверджують, що єдиною формою буття є актуальне існування, тобто існування в актуальному світі; вони поділяють парменідівську тезу «все існує». Відповідно, вони намагаються побудувати модальну семантику так, щоб виключити зі вжитку або позбавити сенсу сингулярні висловлювання про будь-які неактуальні об'єкти [Menzel, 2016]. Натомість посибілісти вважають цілком коректним на додачу до актуально існуючих об'єктів розглядати також об'єкти, які існують лише у можливих світах.

Різновиди посибілізму

Кристофер Мензел виокремлює класичний посибілізм та посибілізм Льюїса [Menzel, 2016]. Класичний посибілізм розрізняє буття, з одного боку, та існування або актуальність — з іншого. Буття притаманне абсолютно всім речам або об'єктам, з якими ми стикаємось чи які ми можемо собі уявити. Натомість існування притаманне лише існуючим речам, що їх сучасна модальна метафізика асоціює з актуальним світом. Будь-якій існуючій речі притаманне буття, але не всі ті об'єкти, які є, існують.

Мензел зазначає, що розрізнення між буттям та існуванням простежуємо принаймні від стоїків і що його можна знайти у деяких схоластів, зокрема у Дунса Скота. За модерних часів це розрізнення прояснював і захищав Бернард Больцано, а у ХХ сторіччі — Бертран Рассел. Сучасні прибічники класичного посибілізму поряд із актуально існуючими об'єктами розглядають *mere possibilia* — лише можливі об'єкти, які не існують актуально, але могли б існувати. При цьому уявлення про контрфактичні стани речей уточнюють за допомоги семантики можливих світів Кріпке і такі уявлення можуть варіювати залежно від окреслення царини актуального існування (наприклад, від того, чи вважати актуальними абстрактні об'єкти) та від тлумачення каузальності. З погляду посибілістів, існування — це особлива онтологічна властивість об'єкта, і вона може бути виражена предикатом, який, взагалі кажучи, набуває різних значень істинності в різних можливих світах.

Натомість Девід Льюїс ототожнює існування і буття, але розрізняє буття і, з одного боку, існування, а з іншого — актуальність [Lewis, 1990]. З погляду Льюїса, актуальність як властивість має не онтологічний, а реляційний характер. Вдаючись до семантичної термінології, можна сказати, що актуальність — це індексикал; він вказує на певну просторово-часову локалізацію речника, так само як, скажімо, індексикали «тут» і «тепер». Льюїс вважає, що інші можливі світи та об'єкти, які належать до них, існують в такому самому значенні, як актуальний світ та актуальні об'єкти. З цього погляду, неактуальні об'єкти нічим онтологічно не відрізняються від актуальних; просто їх немає в нашому світі, так само як в їхньому світі немає нас.

Модальне майнонганство

Окремий напрямок у сучасній метаонтології становить модальне майнонганство. Його можна розглядати як окремих різновид сучасного посибілізму; засадовою для нього є теза Майнонга про те, що будь-який об'єкт, який ми описуємо певним чином, насправді має ті риси, якими ми його наділяємо (принцип характеристизації). Наприклад, Шерлок Холмс живе на Бейкер-стріт і курить сигару, а круглий квадрат є круглим і водночас квадратним. Грегем Прист запропонував модальну версію принципу характеристизації, яка дає змогу уникнути його очевидних контрінтуїтивних наслідків. Згідно з Пристом, об'єкт має риси, приписувані йому дієвцем, не в актуальному світі, а лише в тих можливих світах, які реалізують уявлення цього дієвця [Priest, 2005]. Прист запропонував модальну семантику інтенційності, яка має такі особливості:

1. Відношення альтернативності між світами у семантиці інтенційності спирається не на ідею контрфактичної каузальності актуальному світові, як у семантиці Кріпке, а на спроможність різноманітних станів речей бути предметами пропозиційних установок дієвців. При цьому йдеться не лише про епістемічні (знання, переконання тощо), а й про волітивні (наприклад, бажання) та емотивні (наприклад, страх або злість) установки.

2. Існування не може бути уточнене за допомоги квантифікації, як у Квайна, а є істотною властивістю, яку одні об'єкти мають, а інші ні; тобто існування виражене як предикат.

3. Суперечливі об'єкти належать до так званих «неможливих» світів — власне, до світів, які допускають суперечність. Суперечливі об'єкти, наприклад, круглий квадрат, не становлять жодної проблеми, оскільки вони належать лише до інтенційно можливих світів і не існують в актуальному світі.

Аналізуючи модальне майнонганство, ми маємо відрізнити філософські погляди його пропонентів від об'єктивних характеристик семантики інтенційності. І Прист, і його послідовник Франческо Берто ототожнюють існування з буттям і вважають, що існують лише конкретні часопросторові об'єкти, а будь-які інші об'єкти (абстрактні об'єкти, вигадані об'єкти, персонажі літературних творів) позбавлені будь-якого буття. Цю онтологічну позицію Прист називає *нонеїзмом*. З погляду *нонеїзму*, існування — це унівокативне поняття; «існування» у можливому світі не є різновидом існування чи буття, а є різновидом *небуття*. Водночас виразові засоби семантики інтенційності з її різноманітністю модусів «існування» роблять можливою формальну експлікацію багатьох аристотелівських дистинкцій. Якщо семантика Кріпке в її класично-посибілістичній інтерпретації дає змогу виразити відмінність між актуальним і суто можливим, а також між випадковим і необхідним буттям, то модальне майнонганство, понад це, дає можливість формалізувати відмінність між реальним і ментальним буттям, між буттям загальнозначущих абстрактних об'єктів і буттям приватних ментальних конструкцій, між буттям можливих і «неможливих» (тобто суперечливих) об'єктів.

Сама структура модальної семантики, яка передбачає розмаїття можливих світів, певним чином пов'язаних із актуальним світом як зразком, відтворює аристотелівську концепцію омонімії сущого стосовно одного. Часопросторове існування конкретних речей в актуальному світі є зразком досконалості буття, у співвіднесенні з яким можна зрозуміти будь-які інші модуси буття речей у можливих світах. Цей аристотелівський ресурс сучасної модальної метафізики найглибше виявляється у класичному посибілізмі та модальному майнонганстві.

Обговорення

Сергій Пролєв: Ви говорите, що, згідно з Аристотелем, речі омонімічні за своєю природою. Поясніть, будь ласка, про що йдеться: речі, які відповідають омонімам, омонімічні за своєю природою? Чи взагалі речі омонімічні за своєю природою?

Андрій Васильченко: Речі, які відповідають омонімам, омонімічні за своєю природою, тобто вони омонімічні не тому, що ми їх так називаємо, а тому, що вони такими є.

Сергій Пролєв: Чи можлива на цій підставі сильніша теза: що речі взагалі омонімічні за своєю природою? Бо в цьому загальному випадку я розумію, як

можливі мегаріки з їхньою ідеєю, що власне є лише Єдине, а все інше — це просто хибні імена. Але як тоді можна зрозуміти Аристотеля? Адже він усе ж таки не є філософом *фюзису* (φύσις), а є філософом причини, для якого матерія та форма є взаємно нередуковними. Як тоді можлива ця омонімія речей, якщо ми маємо два незвідних один до одного визначники — матерію та форму?

Андрій Васильченко: Якщо я вас правильно зрозумів, це запитання про те, як поєднати ідею омонімії з ідеєю матерії та форми. У мене немає відповіді, я цього не знаю. Гадаю, що коли ми говоримо про те, що омонімія — в речах, ми звертаємось радше до сутностей речей (οὐσία, *substantia*, *essence*), ніж до власне *фюзису*.

Валентин Омелянчик: Андрій посилався на Овенса. Овенс — неотоміст. Мені здається, коли він говорить, що всі речі омонімічні, він звертається до ідеї Томи про аналогію *ейдосів* (εἶδος). Тобто ідея полягає в тому, що буття у світі аналогічне. Омонімія — це аналогія ейдосів.

Андрій Васильченко: Саме так, і важливо, що при цьому йдеться саме про омонімію стосовно одного. Бути — це брати участь в аналогії буття, тобто мати певний стосунок до зразків суцього як суцього.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Berto, F. (2012). *Existence as a Real Property*. Dordrecht: Springer.
- Berto, F., Plebani, M. (2015). *Ontology and Metaontology: A Contemporary Guide*. New York, London: Bloomsbury.
- Fitting, M., Mendelsohn, R. L. (1998). *First-Order Modal Logic*. Kluwer: Dordrecht.
- Inwagen, p. van (1998). Meta-ontology. In: *Erkenntnis*, 48, 233–250.
- Lewis, D (1990). Noneism or Allism? In: *Mind*, 99, 21–31.
- Menzel, C. (2016). Actualism. In: E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from: URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/actualism/>>.
- Metaontology (2014). *The Monist* (special issue), 97(4).
- Owens, J. (1978). *The Doctrine of Being in the Aristotelian 'Metaphysics'*. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies.
- Priest, G. (2005). *Towards Non-Being. The Logic and Metaphysics of Intentionality*. Oxford: Oxford University Press.
- Quine, W.V. (1948). On What There Is. *The Review of Metaphysics*, 2(1), 21–38.

Статтю одержано / Received 27.09.2016

Andrii Vasylychenko

EQUIVOCITY OF BEING AND MODAL METAONTOLOGY

Aristotle held the opinion that “Being is said in many ways”. The aim of this paper is to find out the extent to which contemporary modal metaphysics supports this opinion. I assert that the structure of modal semantics that presupposes a diversity of possible worlds somehow related to the actual world as the exemplar, reproduces the Aristotelian conception of Being in relation to one. This Aristotelian resource of contemporary modal metaphysics most properly reveals itself in classical possibilism and modal Meinongianism.

Keywords: Aristotle, modal metaphysics, metaontology, possibilism, modal Meinongianism

Васильченко Андрій — кандидат філософських наук, доктор філософії Манчестерського університету. Старший науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Головний редактор українського видання Європейського Словника філософій.

Andrii Vasylchenko — candidate of sciences in philosophy, senior research fellow at the Department of Logic and Methodology of Science, Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. Editor-in-chief of the Ukrainian edition of the European Vocabulary of Philosophies.
